

УДК 78.03:001.891(477)»191»

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2022-35-2-3>**Ольга Марківна Лігус**

ORCID: 0000-0001-5513-5525

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музикознавства та музичної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
olga-ligus@ukr.net

УКРАЇНСЬКА МУЗИКА ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – окреслити проблемне поле вивчення української музики першої третини XX століття та намітити перспективи подальшого дослідження. **Методологія дослідження** спирається на системний підхід, що охоплює історичний, історико-культурологічний та системно-аналітичний ракурси. Використано низку наукових методів: історичний, історико-культурний, метод історіографічного аналізу, хронологічний та описовий. **Наукова новизна** полягає в обґрунтуванні необхідності розгляду стильової специфіки української музики першої третини XX століття як цілісного явища в контексті європейської культури, у визначенні проблем та перспектив дослідження. **Висновки.** На підставі опрацювання сучасних досліджень простежено етапи розвитку наукової думки, присвяченої розгляду української музики першої третини XX століття. У музикознавчих студіях 2000-х років відзначено перевагу краєзнавчого напрямку дослідження, що передбачає вивчення музично-історичного процесу певного регіону (Галичини або Наддніпрянської України). Визначено примат історико-культурологічного підходу в цих працях. У роботах 2010-х років виявлено тенденцію синхронічного аналізу художніх здобутків галицької та східноукраїнської шкіл. З'ясовано відсутність предметних аргументацій у дослідженнях, в яких порушено проблему інонаціональних стильових впливів на творчість українських композиторів. Обґрунтовано необхідність проведення детального розгляду творів українських композиторів у контексті європейського модернізму. Запропоновано напрям жанрово-стильового компаративного аналізу, що полягає у порівнянні творів різних жанрів, написаних українськими композиторами, з відповідними жанровими зразками європейських модерністів. Прогнозовано перспективність розкриття

стильової специфіки українського модернізму в результаті здійснення означеного аналізу.

Ключові слова: українська музика, європейська культура, модернізм, неоромантизм.

Lihus Olha Markivna, Candidate of Art Studies, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musicology and Musical Education of the Borys Grinchenko Kyiv University

Ukrainian music of the first third of the 20th century in the light of modern scientific studies: problems and prospects of research

The article is devoted to the outline of the problematic field of studying Ukrainian music of the first third of the 20th century and mapping its further research perspectives. The research methodology is based on a systematic approach, covering historical, historical-cultural, and system-analytic angles. A number of scientific methods are applied: historical, historical-cultural, historiographic analysis, chronological and descriptive. The scientific novelty of the article consists in substantiating the need to consider the stylistic specificity of Ukrainian music of the first third of the 20th century as an integral phenomenon in the context of European culture, and determining the research problems and perspectives. Conclusions. On the basis of the 21st-century research, the stages of the development of scientific thought devoted to consideration of Ukrainian music of the first third of the 20th century are traced. In musicology of the 2000s, the preference for the local history direction of research, which involves the study of the musical-historical process of a certain region (Galicia or Dnieper Ukraine), was specified. The primacy of the historical and cultural approach in these works was determined. In the works of the 2010s, a trend of synchronous analysis of the artistic achievements of the Galician and Eastern Ukrainian schools was revealed. The lack of objective arguments in the studies that raise the problem of non-national stylistic influences on the work of Ukrainian composers was revealed. The necessity of a detailed examination of the Ukrainian composers' works in the context of European modernism is substantiated. The direction of genre-style comparative analysis is suggested that presupposes comparing the works of different genres written by Ukrainian composers with the corresponding genre samples of European modernists. The perspective of revealing the stylistic specificity of specificity of Ukrainian modernism as a result of the above analysis is projected.

Key words: *Ukrainian music, European culture, modernism, neo-romanticism.*

Актуальність теми. Важливим завданням вітчизняної науки є створення сучасних концепцій про українське мистецтво як цілісне явище, інтегроване в європейський культурний простір. У зв'язку з цим актуалізується дослідження музично-історичного процесу першої третини ХХ століття – періоду розквіту української музики та її органічного входження в художній світ європейської культури. Твори Ф. Якименка,

С. Людкевича, В. Барвінського, В. Косенка, М. Рославця, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, П. Козицького, М. Вериківського, А. Рудницького, З. Лиська, Ю. Кофлера збагатили європейську музику українською інтонаційністю на основі засобів модерністського стильового письма.

Аналіз останніх досліджень. Музикознавчі праці останніх десятиліть, які безпосередньо або певним чином стосуються творчості цих композиторів, розрізняються за регіональним спрямуванням (Л. Кияновська, Р. Стельмащук, М. Ржевська), за жанрово-стильовими (Л. Корній, О. Кушнірук, О. Фрайт, О. Басса, Т. Чабан), соціокультурними (Б. Сюта), семіотичними (О. Козаренко) аспектами та за персоналіями митців: М. Леонтовича (В. Кузик, В. Кулик), С. Людкевича (Г. Брилинська-Блажкевич), К. Стеценка (Л. Пархоменко), Л. Ревуцького (В. Кузик), В. Барвінського (С. Павлишин, Л. Назар), С. Туркевич (С. Павлишин), Б. Лятошинського (І. Савчук, М. Новакович), М. Рославця (О. Коменда), З. Лиська (В. Сивохіп), М. Вериківського (А. Кармазін), С. Борткевича (О. Чередниченко), В. Костенка (І. Беренбейм), Л. Лісовського (А. Дробиш). Однак досі не склалося цілісної картини розвитку української музики означеного періоду на різних теренах її функціонування.

Мета статті – окреслити проблемне поле вивчення розвитку української музики першої третини ХХ століття в сучасних наукових студіях та намітити перспективи подальшого дослідження.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні необхідності розгляду стильової специфіки української музики першої третини ХХ століття як цілісного явища в контексті європейської культури, у визначенні проблем та перспектив дослідження.

Виклад основного матеріалу. Доробок українських композиторів першої третини ХХ століття – чи не найскладніший для аналізу сегмент творчості. Ця складність обумовлена стрімким темпом буремних подій тогочасної історії та специфікою розвитку культури в різних регіонах України, що входили до складу різних держав. Тим не менше, ці три з половиною десятиліття «за “згушеністю” їх протікання, напруженою творчою подієвістю, ступенем оновлення і збагачення авторських мовленневих кодів цілком співмірні із століттями попереднього розвитку» [2, с. 133]. Протягом цього періоду на різних українських теренах простежується динамічна

еволюція композиторської творчості. У творах Ф. Якименка, С. Людкевича, К. Стеценка, М. Леонтовича, В. Барвінського, Л. Ревуцького, М. Рославця, С. Борткевича, Б. Лятошинського, В. Косенка, П. Козицького, Н. Нижанківського, М. Вериківського, Ю. Мейтуса А. Рудницького, С. Туркевич, М. Колесси, Ю. Кофлера, В. Задерацького, Ю. Голишева виділяються різноспрямовані стильові тенденції, суголосні векторам розвитку тогочасної європейської музики.

Формування об'єктивного погляду на розвиток музичної культури першої третини ХХ століття стало можливим після здобуття Україною незалежності. Одне з перших досліджень, в якому була порушена ця проблема, – докторська дисертація Л. Кияновської [1], присвячена стильовій еволюції музичної культури Галичини ХІХ–ХХ століть. У структурі дисертації виокремлено музично-історичний процес першої третини ХХ століття (Розділ 3) як «один із кульмінаційних пунктів в художній історії краю», зважаючи на значні досягнення західноукраїнських митців, створені протягом цього часу [1, с. 306].

У розмаїтій стильовій картині галицької музики дослідниця виявляє кілька домінантних «образно-змістовних ніш» [1, с. 224], в які «вмонтовує» творчі портрети певних композиторів: «пізній романтизм» (С. Людкевич та А. Солтис), «символістично-постромантичний стиль з ознаками сецесії» (В. Барвінський та Н. Нижанківський), «експресіонізм, що постулює прихильність до нововіденської школи» (Ю. Кофлер та Т. Маєрський), «неокласицизм та неофольклоризм» (М. Колесса) [1, с. 224]. Одне з центральних місць у розділі відведено аналізу творчості В. Барвінського – композитора яскравого обдарування, багатой жанрово-стильової палітри та трагічної долі в лещатах сталінського терору. Також авторка уперше розглядає творчі постаті й інших, маловідомих або замовчуваних в радянський час композиторів, – Ю. Кофлера та Н. Нижанківського.

Своєрідною відповіддю львівській вченій виявилася монографія М. Ржевської, в якій висвітлено культурологічні аспекти розвитку музичного мистецтва Наддніпрянщини першої третини ХХ століття [8]. У цій праці спостерігаються концептуально близькі підходи з роботою Л. Кияновської. Так само, як і дослідниця галицької музики, М. Ржевська переконана у необхідності «“паралельного” дослідження двох “річиш”

єдиного процесу – музичної культури Наддніпрянської України та Галичини, що тривалий час, при всьому багатстві і різноманітності постійних зв'язків, розвивалися з суттєвими відмінностями» [8, с. 19]. Водночас М. Ржевська не виключає гіпотетичної можливості «врахування феномену взаємодоповнюваності» музичної культури українського Сходу та Заходу [8, с. 19].

Серед спільних аспектів, висвітлених в обох працях – повернення із забуття знівельованої в радянський час творчості композиторів певного регіону. З цього погляду показовою видається особлива увага дослідниці східноукраїнської музики до постаті Б. Яновського, яка розглядається поряд із творчими портретами В. Косенка та Ю. Мейтуса. Крім того, дослідження Л. Кияновської та М. Ржевської єднає висвітлене в культурологічному ракурсі питання національно-культурного діалогу: (українсько-польського в Галичині та українсько-російського у Наддніпрянщині).

Органічним продовженням попередніх наукових пошуків стала кандидатська дисертація Р. Стельмашука, присвячена творчості львівських композиторів 1920–1930-х років (Н. Нижанківського, З. Лиська, М. Колесси, С. Туркевич, А. Рудницького) з погляду відображення у ній тенденцій модернізму (експресіонізму, урбанізму, неокласицизму та неофольклоризму). Ці прояви автор обґрунтовує на підставі теоретичних положень «у працях та судженнях А. Шенберга, Ф. Бузоні, І. Стравинського, Б. Бартока, П. Гіндеміта, Ц. Когоутека, Дж. Мечліза, Б. Асаф'єва, Д. Житомирського, Ю. Холопова, М. Голомба та ін.» [9, с. 4]. Подібно до робіт Л. Кияновської та М. Ржевської, у дослідженні Р. Стельмашука розглядаються творчі постаті «цілком чи частково невідомих нам досі композиторів» [9, с. 4]: З. Лиська, С. Туркевич та А. Рудницького.

Характеризуючи твори львівських модерністів, вчений проводить паралель з аналогічними явищами в композиціях радянських митців 1920-х років. В аналізі стилістики окремих творів Р. Стельмашук спостерігає деякі алюзії з інтонаціями західноєвропейських композиторів (А. Веберном, В. Новакком, Б. Бартоком, І. Стравинським, С. Джопліном, М. Равелем, К. Дебюссі, М. Регером, П. Гіндемітом), однак предметних аргументацій щодо інонаціональних стильових впливів у роботі немає.

У 2010-х роках в українському музикознавстві простежується тенденція синхронічного аналізу та узагальнення художніх здобутків галицької та східноукраїнської шкіл першої третини ХХ століття. Передусім, йдеться про фундаментальне видання Л. Корній та Б. Сюти «Українська музична культура. Погляд крізь віки», в якому музичне мистецтво означеного періоду розглядається в історичному контексті та з урахуванням специфіки розвитку інших галузей художньої культури на всіх українських землях, заповнюючи, таким чином, «низку прогалин історії української музичної культури» [3, с. 6]. У цій монографії значна частина матеріалу репрезентована Л. Корній, яка вивчала динаміку українського музично-культурного процесу різних епох (від давнини до 20-х років ХХ століття); авторству Б. Сюти належить огляд української музики від 1920-х років до початку ХХІ століття у соціокультурному ракурсі.

Центральний об'єкт уваги Л. Корній – творчість композиторів у її жанрово-стильовому аспекті з погляду взаємодії традиційних і новаторських ознак та становлення національної специфіки стилю. На думку вченої, найяскравіше національні ознаки в українській музиці виявилися на початку ХХ століття – у період зростання національної самосвідомості народу, обумовленого процесом національно-культурного пробудження. У розділі «На зламі століть» дослідниця простежує тенденції стильового оновлення від пізнього періоду творчості М. Лисенка, яка, на її погляд, резонувала з новими віяннями тогочасної європейської музики, органічно «вписуючись» у річище естетичних та художніх пошуків неоромантизму – модифікованого романтичного стилю, збагаченого новими рисами під впливом інших стильових течій кінця ХІХ – початку ХХ століття [3, с. 274]. Наступні параграфи розділу присвячені найбільш вагомим творчим постатям початку ХХ століття, серед яких вихідці з Наддніпрянської України (К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий, Ф. Якименко, Я. Яциневич) та Галичини (В. Барвінський, С. Людкевич). При цьому, творчість Ф. Якименка та Я. Яциневича, замовчувана в радянський час, розглядається уперше.

Деякі зауваги вченої виявилися суголосними міркуванням Р. Стельмашука та О. Лігус. У статті «Творчість М. Лисенка і український музичний модернізм 1920–1930-х років» Р. Стельмашук стверджує, що новаторські риси пізніх опусів

М. Лисенка свідчать про те, що творчість цього митця «не лише заклала підвалини нової української музики, але й була відкритою до майбутнього, накресливала напрямки пізніших пошуків композиторів у сферах драматургії, форми, музично-виразових засобів» [10, с. 86].

Доцільність використання Л. Корній терміну «неоромантизм» для означення стильової домінанти української музики початку ХХ століття відзначала авторка цієї статті [6; 7]. За її спостереженнями, оперування поняттям неоромантизму цілком корелюється з науковими позиціями сучасного західного музикознавства. Зокрема, американська дослідниця С. Педерсон вважає, що «друга хвиля романтизму чи то “неоромантизму” тривала до початку Першої світової війни» [11, с. 171].

Огляд музично-історичного процесу 1920–1930-х років, здійснений Б. Сютою у праці «Українська музична культура. Погляд крізь віки», виявляє прагнення автора якнайдетальніше окреслити політичне й соціально-культурне тло цієї драматичної епохи, сповненої жорстких протиріч, охопити весь спектр галузевих складників тогочасного культурного життя (включно з характеристиками соціальних інституцій, освітніх реформ, державних та громадських форм культурної діяльності), що зумовили характер розвитку музичного мистецтва. Не порушуючи жанровий принцип викладення матеріалу, запропонований Л. Корній, вчений простежує як спільні, так і специфічні художні явища у творчості українських митців різних регіонів та зарубіжжя. Розділ містить також біографічні описи багатьох композиторів та виконавців виявляючи деякі інформаційні та смислові повтори з розділом Л. Корній.

Монографія Л. Корній та Б. Сюти на сьогодні єдине видання, в якому музика першої третини ХХ століття постає цілісним явищем в історичному, соціокультурному та жанровому ракурсах. Стильовий аспект, при цьому, залишається недостатньо дослідженим. Загалом, у наукових студіях досі не з'ясовано ступінь взаємодії національного та загальноєвропейського стильових компонентів у творчості композиторів на всіх українських теренах, адже, як зауважує О. Корчова, «дотепер відкритий і почасти дискусійний щодо самого предмета характер музикознавчого висвітлення культурної осі “Західна Європа – Україна” першої третини ХХ століття» [5, с. 130].

Вищеозначені міркування актуалізують необхідність дослідження стильової специфіки творчості українських

композиторів першої третини ХХ століття на різних географічних обширах у контексті європейської культури епохи модернізму, окресленої, згідно з концепцією О. Корчової, періодом 1880–1930-х років [4], враховуючи спільні й відмінні естетичні засади, перевагу певних жанрів і форм, різноманіття стильових орієнтирів, особливості інонаціональних впливів. Суть розгляду полягає у порівнянні творів різних жанрів, написаних українськими митцями, з відповідними жанровими зразками європейських модерністів. Для здійснення такого аналізу спершу необхідно визначити ті жанри європейської музики, які домінували в доробку українських композиторів різних регіональних шкіл, та стали показовими з погляду стильового оновлення. Перспективність цього методологічного підходу аргументується досвідом його застосування у попередніх дослідженнях авторки, присвячених стильовим проблемам української фортепіанної музики початку ХІХ – початку ХХ століття у контексті європейського романтизму [7].

Попереднє ознайомлення з творами провідних українських композиторів першої третини ХХ століття виявляє не тільки ознаки стильових впливів європейських та російських митців (К. Дебюссі, М. Равеля, А. Шенберга, А. Берга, А. Веберна, К. Шимановського, Л. Яначека, Б. Мартіну, Д. Мійо, А. Онеггера, П. Гіндеміта, О. Скрябіна, С. Рахманінова та ін.) на українську музику, а також типологічно спільні риси. Це зближення засвідчує невіддільність українського музичного модернізму від загальноєвропейського стильового процесу перших десятиліть ХХ століття, а той факт, що митець є «сучасником модерністської доби, змушує шукати доказів того, що він був, до певної міри, і її представником» [5, с.130]. Пошук цих доказів шляхом запропонованого компаративного аналізу і допоможе розкрити стильову специфіку українського модернізму.

Висновки. Розгляд наукових праць, присвячених українській музиці першої третини ХХ століття, дає підстави для узагальнень:

– сучасне музикознавство накопичило багатий досвід сепаративного дослідження української музики Галичини та Наддніпрянщини;

– у дослідженнях даної проблематики домінує культурологічний підхід;

- в останніх працях спостерігається тенденція синхронічного аналізу художніх здобутків галицької та східноукраїнської шкіл;
- у дослідженнях, в яких порушено проблему інонаціональних стильових впливів на творчість українських композиторів, бракує предметних аргументацій;
- вивчення стильових явищ потребує детального аналізу творів українських композиторів у контексті європейського модернізму;
- розкриття специфіки українського модернізму обумовлює необхідність компаративного аналізу творів різних жанрів, написаних українськими композиторами з відповідними жанровими зразками європейських модерністів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияновська Л. О. Стильова еволюція галицької музичної культури XIX – XX ст. : дис. ... докт. мистецтвозн. : спец. 17.00.01 Теорія та історія культури / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2000. 420 с.
2. Козаренко О. В. Феномен національної музичної мови : монографія. Львів. НТШ, 2000. 286 с.
3. Корній Л. П., Сютя Б.О. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ : Музична Україна, 2014. 592 с.
4. Корчова О. О. Музичний модернізм як *terra cognita* : монографія. Київ : Музична Україна, 2020. 470 с.
5. Корчова О. О. Творчість Миколи Леонтовича в модерністських проєкціях. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. 2013. Вип. 5. С. 130–133.
6. Лігус О. М. Тенденції неоромантизму в українській фортепіанній музиці початку XX століття. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 16 (2). 2020. С. 94–98.
7. Лігус О. М. Українська фортепіанна музика XX – початку XX ст. у контексті європейського романтизму (жанрово-стильова динаміка) : монографія. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 224 с.
8. Ржевська М. Ю. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини XX століття у соціокультурному контексті епохи. Монографія. Київ: Автограф, 2005. 352 с.
9. Стельмашук Р. С. Модерністичні тенденції у творчості українських композиторів Львова 20-х – 30-х рр. XX ст.: естетичні та стильові ознаки в контексті епохи : автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 спец. Музичне мистецтво / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2003. 20 с.
10. Стельмашук Р. С. Творчість М. Лисенка і український музичний модернізм 1920–1930-х років. *Syntagma Musicum. Збірка статей на пошану Стефанії Павлишин*. Львів : Сполом, 2010. С. 85–92.

11. Pederson S. Romanticism / anti-romanticism. *Aesthetics of Music: Musicological Perspectives*. Routledge, 2014. pp. 170–187.

REFERENCES

1. Korchova, O. (2020). Musical Modernism as Terra Cognita. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
2. Korchova, O. (2013). The Creativity of Mykola Leontovich in Modernist Projections. *Actual Problems of Artistic Practice and Art Science*. Vol. 5, 130–133 [in Ukrainian].
3. Kornii, L. & Siuta, B. (2014). Ukrainian Musical Culture. A Look through Centuries. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
4. Kozarenko, O. (2000). The Phenomenon of the National Musical Language. Lviv [in Ukrainian].
5. Kyianovska, L. (2000). Style Evolution of Galician Musical Culture of the 19th – 20th Century. Doctoral (Habil.) Thesis. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Kyiv [in Ukrainian].
6. Lihus, O. (2020). Neoromantic Tendencies in the Ukrainian Piano Music of the Early 20th Century. *Artistic Culture. Topical Issues*. Vol. 16 (2), 94–98 [in Ukrainian].
7. Lihus, O. (2017). Ukrainian Piano Music of the 19th – Early 20st Centuries in the Context of European Romanticism (Genre-Style Dynamics). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
8. Pederson, S. (2014). Romanticism / anti-romanticism. *Aesthetics of Music: Musicological Perspectives*, 170–187. Routledge [in English].
9. Rzhavska, M. (2005). At the Turn of Times. Music of the Dnieper Ukraine of the First Third of the 20th Century in the Socio-Cultural Context of the Epoch. Monograph. Kyiv: Avtograf [in Ukrainian].
10. Stelmashchuk, R. (2003). Modernist Tendencies of Creative Activity of Ukrainian Composers from Lviv of 20s – 30s of the 20th Cen.: Aesthetic and Stylistic Features in the Context of the Epoch. PhD Thesis. M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
11. Stelmashchuk, R. (2010). Works of M. Lysenko and Ukrainian Musical Modernism of the 1920s – 1930s. *Syntagma Musicum. A Collection of Articles in Honor of Stefaniia Pavlyshyn*. 85–92. Lviv: Spolom [in Ukrainian].